

До спеціалізованої вченої ради

ДФ 20.051.246

Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

ВІДГУК

офіційного опонента, доцентки кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидатки політичних наук, доцентки Агафонової Ганни Сергіївни на дисертацію Стефурака Ярослава Євгеновича на тему «Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»

1. Актуальність теми дисертації.

Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлене потребою критичного переосмислення ролі громадянського суспільства в умовах системної трансформації української державності та екзистенційних викликів воєнного часу. У вступі автор справедливо акцентує увагу на тому, що традиційні підходи до розуміння громадського сектору як сукупності формальних організацій є недостатніми для пояснення феномену сучасної соціальної мобілізації в Україні. Вибір теми диктується необхідністю теоретичного обґрунтування «інституційної спроможності» як ключової категорії, що визначає здатність суспільства не лише чинити спротив зовнішній російській агресії, а й виступати повноправним суб'єктом у процесах євроінтеграції та децентралізації влади, забезпечуючи стійкість політичної системи.

Дослідження цієї проблематики набуває особливого значення через виявлену автором суперечність між високим рівнем фактичної самоорганізації населення та незавершеністю процесів інституціоналізації багатьох громадських

ініціатив. Науковий інтерес до обраної теми підкріплюється зміною парадигми взаємодії між державою та суспільством, де на зміну вертикальному управлінню приходять мережеві структури та паритетне партнерство. Таким чином, фокусування на чинниках формування спроможності дозволяє дисертанту розкрити внутрішні механізми перетворення стихійної громадянської активності на сталі інституційні форми, що є критично важливим для вироблення стратегії повоєнного відновлення та зміцнення демократичного врядування.

2. Зв'язок наукової роботи з науковими планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника у рамках держбюджетної теми «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» (номер державної реєстрації 0117U004396).

3. Ступінь обґрунтованості наукових результатів дисертації, їхньої достовірності та новизни.

Достовірність наукових положень дисертації зумовлена застосуванням комплексного інструментарію та опорою на сучасну теоретичну базу аналізу суспільно-політичних інституцій. Логічна архітектура дослідження та емпіричне підтвердження висновків гарантують валідність отриманих даних про особливості розвитку вітчизняного громадянського суспільства в динаміці. Автор послуговується різноманітними джерелами з теми дисертаційного дослідження, які включають політико-правові документи, першоджерела наукових розробок, статистичні дані, аналіз емпіричних даних, проведеним особисто. Методологічна база дослідження свідчить про комплексний підхід до вирішення дослідницьких завдань і ґрунтовно описана у відповідному підрозділі наукової праці. Результати дослідження апробовані під час виступів на науково-практичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівнів.

Пункти *наукової новизни* політологічного дослідження Стефурака Я. Є. охоплюють увесь спектр наукового пошуку дисертанта, є актуальними, аргументованими, перспективними для подальших теоретичних розробок та прикладної імплементації. Так, автором ***уперше***: розроблено динамічну матрицю формування резильєнтності та диференціації громадянського суспільства, яка демонструє зумовленість процесу автономізації його функцій та зміцнення інституційної спроможності дистанціюванням від державного центру у контексті стадій суспільної еволюції (зокрема, на основі аналізу відповідності вітчизняного громадянського суспільства змістовним імперативам кожної стадії автор визначив його точку розвитку у траєкторії активного переходу від етапу операційної автономії до посилення міжнародної суб'єктності); запропоновано контекстне визначення змісту поняття «самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства»: з точки зору інституціональної складової – це мірило автономії та операційної здатності інститутів громадянського суспільства до самовідтворення та саморегуляції, котра визначає рівень суб'єктності громадського сектору в його паритетній взаємодії з іншими інститутами, з позиції соціоцентричного підходу – сукупність прихованих та реальних ресурсів, що визначають спроможність громадян об'єднуватися у добровільні структури без зовнішнього державного примусу для вирішення спільних проблем та захисту групових інтересів; актуалізовано чинники інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні.

Дисертант ***уточнює***: характеристики моделей співіснування держави і громадянського суспільства, виходячи з архітектоніки його суб'єктності, зокрема щодо моделі залежності і підпорядкування громадянського суспільства державі, партнерської моделі міжінституційної взаємодії, конкурентної (або доповнюючої) моделі взаємодії громадянського суспільства з державою, моделі транскордонної співпраці урядових та неурядових інституцій; категоризацію архетипів громадянської поведінки у контексті її прояву на місцевому рівні.

Також у дисертації ***набуло подальшого розвитку***: обґрунтування модерних вимог до суспільства і держави для формування спроможного громадянського

суспільства, дотримання яких має сприяти переходу держави від функції патронажу до функції партнерства, щодо громадянського суспільства – зміщенню акценту з інструментів громадського тиску на механізми інституційної участі у демократичній трансформації влади; з'ясування тенденцій у формуванні функціональних практик громадянського суспільства: функції громадянського суспільства завжди перебувають у стані позитивних трансформацій; актуалізовані у класичних теоріях функції протистояння диктатурі і монополізації політико-владних ресурсів залишаються ціннісним орієнтиром для сучасних громадянських суспільств; функціями, які одночасно є і передумовою, і метою розбудови громадянського суспільства, є: створення сприятливого середовища для визнання прав людини, пошук і масштабування громадянського консенсусу, гуманізація політики (національної і глобальної); стан та особливості громадянського суспільства в Україні операціоналізує вітчизняний формат демократії; громадянське суспільство перебуває у стані динамічного розвитку на локальному, національно-державному і глобальному рівнях, часто демонструючи спроможність активних спільнот до глокалізації – адаптації світових тенденцій у соціально-політичних і економічних відносинах до місцевих культурних традицій, соціальних та історичних особливостей; комплексна детермінація причин зростання кількості та мережування організацій громадянського суспільства в Україні.

Таким чином, текст дисертації містить низку нових положень, які мають важливе значення для розвитку досліджень політичних інститутів та процесів, демократичних трансформацій, локальної демократії в Україні тощо.

4. Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Дисертаційне дослідження повністю відповідає вимогам до наукової роботи, підготовлене державною мовою у вигляді рукопису. Робота має чітку структуру: титульний аркуш, анотацію, зміст, основну частину (вступ, три розділи, висновки), список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації –

244 сторінки, з яких 190 сторінок приділено основній частині, бібліографія налічує 317 найменувань.

Вступ містить вичерпну аргументацію щодо актуальності теми дослідження та наукової новизни, змістовно сформульовану мету, підпорядковані їй дослідницькі завдання, логічно пов'язані предмет і об'єкт дослідження.

У *першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження громадянського суспільства»* автор простежив еволюцію політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство», ґрунтовно проаналізував його функціональні практики та систематизував методологію реалізації дослідницьких завдань.

Відправними точками осмислення проблематики громадянського суспільства Стефурак Я. Є. узяв концептуальні розробки класиків політичної думки А. де Токвіля, Х. Арендт, Ю. Габермаса, Р. Патнема, Ф. Фукуями та ін. У першому підрозділі здобувач розвиває два цілком самодостатні дослідницькі напрямки: один стосується еволюції теорії громадянського суспільства, інший – трансформації практик громадянського суспільства.

У розділі досліджені різні підходи до етапізації розвитку теорій громадянського суспільства (Б. Девіель, С. Клейн, Ч.-С. Лі, С. Рябов, А. Колодій, В. Савенко та ін.). Сам автор виходить у власній спробі простежити еволюцію політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» зі змін культурно-історичних епох, виділяючи періоди Античності, Середньовіччя, Нового часу, «довгого ХІХ століття», яке дало політичній науці глибше розуміння суспільних трансформацій та автономії громадянського суспільства, сучасності, починаючи з ХХ ст., яка відзначилася переосмисленням громадянського суспільства у контексті демократії, прав людини, плюралізму, громадського активізму, та початку ХХІ ст., коли громадянське суспільство стало сприйматися як індикатор демократичності (с. 37–42).

У дослідженні функцій громадянського суспільства автор всебічно проаналізував класичні та сучасні теорії, апелюючи до концепцій широкого кола науковців (Н. Макіавеллі, Г. Гегель, А. де Токвіль, Ю. Габермас, Ч. Тейлор,

К. Хітченс, Ф. Фукуяма, Р. Патнем, Н. Фрейзер, Дж. Кін, Е. Арато, Ж. Коен, А. Грамші, Е. Лаклау, Дж. Ч. Александер, М. Калдор, А. Етціоні та ін.). У своїх висновках Стефурак Я. Є. приходиться до цілком обґрунтованого заключення, що розвиток теорій, моделей і функцій громадянського суспільства фактично лежить у площині ідентичних чинників, а саме: використання нових форм співпраці між державою та громадськістю; підвищення участі громадян у прийнятті рішень через референдуми, консультації, петиції, а також шляхом участі в організаціях, що захищають їхні інтереси; поширення екологічних рухів та сталий розвиток; інклюзивність та захист прав меншин; гуманітарні та кризові ініціативи; підтримка демократичних інститутів у країнах з авторитарними режимами (с. 44–46).

Другий розділ «Світові практики інституціоналізації суспільно-політичних відносин» присвячено вивченню моделей громадянського суспільства, партнерству як основі його взаємодії з державними інститутами та перспективам розбудови глобального громадянського суспільства. Автор наголошує, що на сучасному етапі тотальних деформацій існуючих режимів кожна країна, зокрема в Європі, могла характеризуватися наявністю своєї національної моделі громадянського суспільства. Дисертант виділяє два змістовні компоненти у категоризації поняття «модель громадянського суспільства»: теоретичний, який акцентує певну концепцію, що описує ідеальний або прагматичний організаційний і соціальний лад суспільства, та інституціональний, який конкретизує конфігурацію соціально-політичних зв'язків, обсяги і доступність можливостей впливу громадян на розробку й ухвалення державно-владних рішень, регламентованих політико-нормативними актами, ступінь інтеграції демократичних цінностей і принципів у політичну систему (с. 82–83). Відтак на основі структурно-функціонального й інституціонального аналізу окремих державницьких практик було виокремлено корпоративістську, партнерську, континентально-етатистську, субсидіарну, перехідну (трансформаційну), конфліктну, ліберальну, комунітарну, ринкову, плюралістичну, соціальну, глобальну та локальну моделі громадянського суспільства. Резюмуючи проведене

дослідження, автор систематизував внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування громадянського суспільства й унаочнив схему архітекτονіки його суб'єктності, що включає зміст структури громадянського суспільства, моделі його взаємодії з державою та зовнішньою надбудовою (глобальна міжінституційна співпраця) (с. 99–100).

Автор інтегрував у предметне поле свого дослідження аспекти соціального, державно-приватного й інших видів партнерства, конкретизувавши у підсумку потенціал партнерства як: формату, принципу, функції та мети державно-громадянської взаємодії (с. 104).

Специфіку формування глобального громадянського суспільства Стефурак Я. Є. проаналізував крізь призму викликів для модерної глобалізованої спільноти (с. 130–134), а роль України у формуванні глобального громадянського суспільства – через кейси громадянської мобілізації у контексті масштабування волонтерського руху, фандрайзингу та технологічних рішень, захисту Україною міжнародного права та безпеки тощо (с. 137). Ціннісну складову дослідження автор збагатив обґрунтуванням загальноприйнятого і водночас рушійного принципу, який інтегровано у процес еволюції глобального громадянського суспільства, яким став принцип солідарності, що зазнає проявів у питаннях глобальної безпеки та міграції, захисту персональних даних, захисту дітей, санкційного тиску тощо (с. 139).

Третій розділ «Умови формування інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні» формує чітке розуміння ролі й повноважності громадянського суспільства в умовах дії правового режиму воєнного стану, визначає маркери впливу на організаційну структуру громадянського суспільства децентралізаційної реформи, а також дає виважену оцінку самоорганізаційному потенціалу громадянського суспільства.

Автор аналізує вплив Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на функціонування організацій громадянського суспільства з урахуванням його сутності та практичної реалізації й аргументує висновок, що, з одного боку, Закон тимчасово розширює повноваження державних органів і військових

адміністрацій, що змінює традиційні умови взаємодії організацій громадянського суспільства із владою, з іншого, – режим воєнного стану створює правовий баланс між необхідністю захисту національної безпеки та збереженням демократичних інститутів і зумовлює своєрідний «цифровий поворот»: багато процедур, передбачених законом, адаптуються під цифрові формати (с. 147). Також автор доводить, що цілі і пріоритети державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства залишилися незмінними, у порівнянні з довоєнним періодом. Серед аргументів не лише комплексний аналіз норм законодавства, але й показники верифікованих індексів з оцінки середовища та ефективності організацій громадянського суспільства (с. 182–183). Так само аналіз багатьох даних і кількісних показників дозволив здобувачу зробити висновок про розвиток локальних громадянських суспільств, у тому числі й у прифронтових областях. Водночас у дисертації з'ясовані проблеми розбудови низової структури громадянського суспільства: недоліки у комунікації між органами державної влади та місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства; недосконалість системи громадського контролю на місцях; низький рівень ефективності громадських рад при органах державної влади та місцевого самоврядування; невідповідний рівень політичної та правової культури для оптимальної співпраці організацій громадянського суспільства і місцевих органів влади, реалізації громадянських ініціатив, розвитку нових форм громадської активності (с. 168).

Прикладний аналіз упроваджених у громадах інструментів для взаємодії з громадянами аргументує резюмуюче твердження, що населення має достатньо можливостей комунікувати з владою – надсилати звернення та робити інформаційні запити, повідомляти про локальні проблеми, ініціювати розгляд важливих питань через сервіс онлайн-петицій тощо (с. 173–174).

Те, як громадянське суспільство адаптується до мінливих суспільно-політичних та економічних умов, трансформується у більш складну структуру, набуває і апробує все більший обсяг функцій, посилює власну суб'єктність в міжінституційній співпраці на національному та міжнародному (глобальному)

рівнях, демонструє розроблена автором динамічна матриця формування резильєнтності та диференціації громадянського суспільства (с. 186–188).

Підсумовуючи, Стефурак Я. Є. обґрунтовує чинники, які визначають самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства, а саме: кількість і активність громадських організацій, спектр їхньої діяльності; рівень громадянської участі; розвиток напрямку громадських ініціатив; рівень довіри громадян до громадянського суспільства; мобілізаційна спроможність громадян; інституційна зрілість громадських організацій; міжнародна суб'єктність НУО (с. 194–195).

Висновки дисертації чітко корельовані з дослідницькими завданнями, що вкотре підтверджує логічність побудови кваліфікаційної праці, підпорядкованість напрямків наукового пошуку меті дослідження – науково-теоретичному обґрунтуванню чинників формування інституційної спроможності громадянського суспільства в сучасній Україні (с. 19).

5. Повнота викладення наукових положень та основних результатів дисертації у публікаціях.

За підсумками проведеного наукового дослідження Стефураком Я. Є. опубліковано п'ять статей у фахових виданнях («Knowledge, Education, Law, Management», «Вісник Прикарпатського університету», «Регіональні студії», «Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право», «Політикус») та дев'ять тез виступів на науково-практичних конференціях, три з яких – міжнародні, шість – всеукраїнські.

6. Практична цінність дисертації.

Положення дисертаційного дослідження мають практичне значення для поглиблення досвіду діяльності громадських організацій, розвитку відповідних компетентностей їхніх команд, зокрема у контексті міжнародного співробітництва та міжінституційних взаємодій. Науково-теоретичний компонент роботи збагатить академічну базу викладання дисциплін, пов'язаних з

демократичними процесами, політичними інститутами, державною політикою, місцевим самоврядуванням тощо.

7. Відсутність порушень правил академічної доброчесності.

Автором дотримано цінностей, принципів і правил академічної доброчесності, що визначені Законом «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX. Усі використані у дисертації джерела супроводжуються відповідними посиланнями та указанням у списку використаних джерел.

8. Оформлення дисертації.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 року).

9. Оцінка мови та стилю дисертації.

Текст роботи вирізняється термінологічною точністю та логічною послідовністю викладу, що цілком відповідає науковому стилю. Автор фахово оперує політологічним інструментарієм, структуровано представляючи складні теоретичні та прикладні положення. Чітка диференціація між методологічними засадами та практичними результатами підтверджує високу культуру наукового письма, а саме оформлення дисертації повністю узгоджується з нормативними вимогами до ступеня доктора філософії.

10. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

1. *Проблема операціоналізації складних понять.* Автор оперує доволі абстрактними категоріями, такими як «самоорганізаційний потенціал» (с. 22, с. 71, 75) та «інституційна стійкість» громадянського суспільства (с. 74). Проте методологія перетворення цих теоретичних конструктів у конкретні показники,

що піддаються вимірюванню, залишається недостатньо розробленою. Зокрема, у тексті згадуються рівні спроможності громадянського суспільства (с. 101–109), але відсутня чітка методологічна шкала або система індикаторів, за якими ці рівні розмежовуються у практичному дослідженні. Відповідні показники відчутно підвищили б практичну цінність дисертаційного дослідження.

2. *Термінологічна неузгодженість поняття «резильєнтність».* Хоча резильєнтність заявлена як певна мета послідовного розвитку громадянського суспільства, у теоретичному базисі (підрозділ 1.1.) автор фокусується на класичних теоріях громадянського суспільства, не надаючи розгорнутого наукового визначення саме політичної резильєнтності як здатності системи до самовідновлення. Разом із цим потребує уточнення зміст артикульованої у науковій роботі «диференціації громадянського суспільства» (с. 21, 73, 185–186) й її ролі (статусу) у розбудові неурядового сектору.

3. *Брак аналізу внутрішньої демократії організацій громадянського суспільства.* Описуючи спроможність громадянського суспільства, зокрема у пунктах наукової новизни, Стефурак Я. Є. акцентує увагу на її зовнішніх чинниках. Проте зауваження викликає ігнорування внутрішніх факторів: відсутності прозорості та підзвітності всередині самих організацій, що часто є головною перешкодою для їхнього розвитку в Україні. Не заперечуючи ролі громадянського суспільства у демократизації усіх соціально-політичних відносин, вважаємо оцінку рівня демократичності самих організацій громадянського суспільства невід’ємною складовою цього процесу.

Наведені зауваження не применшують загальної позитивної оцінки дослідження, а навпаки – відкривають простір для подальших наукових розвідок в обраній автором тематиці, зокрема щодо визначення адаптивних стратегій розвитку недержавного сектору, посилення суб’єктності України у глобальних вимірах та вдосконалення внутрішніх механізмів демократизації громадських інституцій.

11. Висновок про дисертаційну роботу.

Дисертація «Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні» Стефурака Я. Є., подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія», є самостійною, завершеною, науково-дослідницькою роботою, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами від 03.05.2024 року № 507), не містить ознак порушення академічної доброчесності, а тому автор дисертації – Стефурак Ярослав Євгенович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Г. С. Агафонова